

Іна
ШЫМАНСКАЯ

МУЗЕЙ ЯСЯЛЬДЗЯНКІ

*Гэтай восенню выдатнай беларускай паэтцы
Яўгеніі Янішчыц павінна было стаўніцца 55 гадоў...*

На фотаздымку школьнае пары старшакласніца Жэня Янішчыц — вясковая дзяўчынка-камсамолка ў хустцы ды простай кофце ледзь не з мацярынскага пляча, такіх дзяўчатаак шмат было ў 60-я на фотаздымках у «Камсамольскай праўдзе». Праўда, першыя свае вершы Ясядзянка (так яна палюбіла падпісвацца ў лістах у старэйшых класах і пасля — студэнткай універсітэта) надрукавала ў іншай «праўдзе», «Палескай» — раённай газете, куды даслала аднойчы ліст з свайго Парэчча, што месціцца ў кіламетрах дваццаці ля Пінска.

Што ж такое пакінуць людзям?
Што ж такое ім падарыць?
Людзям-сведкам і людзям-суддзям,
Для якіх я радзілася жыць.
Можа, кветак букецік весні?
Мо агенчык ў далёкай глушы?
Падару лепей людзям песню,
Песню — голас маёй душы...

Дзіцячы гэты верш Жэня ніколі, вядома, не друкавала, дый наогул першыя спробы пяра знакамітых пасля паэтай рэдка захоўваюцца, калі, вядома, вырастаете дзіця не ў інтэлігентнай творчай сям'і, дзе клапатлівія бацькі збіраюць нягэлгыя першыя радкі, даючы першыя ж парады. Школьныя творы Яўгеніі Янішчыц, Ясядзянкі, захаваліся цудам, цудам жа сталіся экспанатамі музея, да якога, наведаўшы яго, хочацца прыкласці перш за ўсё азначэнне «жывы».

У вёсцы Парэчча, куды з Пінска ходзіць рэйсавы аўтобус, сеўшы ў які, адразу ж нырцуеш з галавой у непаўторную моўную стыхію Палесся, усе ведаюць самага знакамітага чалавека — настаўніцу Антаніну Сідарук. Хаця вёска немалая, першая ж ледзь не стогадовая бабу-

ля з самаробным кіем упэўнена ткнула пальцам уздоўж вуліцы. І патлумачыла, як ісці, не на «трасяянцы» — на сакавітай палескай беларускай мове. Ёй жа вучыць у школе дзетак настаўніца Антаніна Паўлаўна Сідарук. Яна і здзейсніла, без перабольшвання, подзвіг, сабраўшы першакрыніцы творчасці Яўгеніі Янішчыц, матэрываляізаваныя сведчанні жыцця і творчага становення паэткі, якую мы ведаем цяпер пад падручнікамі глынцам. Чарнавікі, лісты, дзённікі — камусьці гэта падасца рытуалам, але для глыбокага знаўцы, што не адасабляе творы і праўдане аблічча іх аўтара, яны — не менш каштоўныя, чым вершы.

Тры вёскі, тры ўзросты, тры школы адлюстраваліся найперш у экспазіцыі створанага Антанінай Сідарук Парэчанскага музея: Рудка, дзе ў 1948 годзе нарадзілася і пасля вучылася ў пачатковай школе будучая паэтка, Мерчыцы — сярэдні школьні ўзрост, Парэчча — дзесяцігодка, з якой Янішчыц пайшла ў жыццё. Адзінай

Адкрыццё музея

У наваколлі дзесяцігодка сталася падмуркам таленту вясковай дзяўчыны, гэту ж школу на трэх гады пазней за Яўгенію скончыла Антаніна Сідарук.

...Першым — за шмат гадоў да лаўрэацкіх дыпломаў — Жэню Янішчыц заўважыў і падтрымаў Фёдар Фёдаравіч Цудзіла, настаўнік рускай мовы і літаратуры, ён не проста пахваліў ды падхапіў першыя нясмелыя крокі ў свет прыгожага слова, але і з любасцю захоўваў усё жыццё аркушыкі паперы з школьнага сыштачка, на якіх дзіцячым почаркам Жэня перапісвала вершы, каб паказаць настаўніку. Ды спачатку была не толькі Жэня, у хаце настаўніка захавалася шмат «твораў» сваіх вучняў. Дзесяткамі парэчанскіх хлопчыкаў і дзяўчынак, як гэта ўласціва ўзросту, хацелася паспрабаваць пісаць. Захаваў Фёдар Фёдаравіч і дзіцячы дзённічак сямікласніцы Жэні, у якім яна апісвае нязначны, на першы погляд, эпізод са свайго школьнага жыцця. Але ж ці шмат пра каго з паэтаў можам мы дакладна ведаць: калі адбылася першая спроба ствараць? «...з гэтага верша я і пачала пісаць. Выкладчык беларускай літаратуры Аркадзь Міронавіч Грэчка даў мне падрыхтаваць верш да дня 80-годдзя Якуба Коласа. На-

мячалася вечарына. Верш называўся «За падаткі». Гэты верш быў надрукаваны Якубам Коласам яшчэ да рэвалюцыі, у 15 слупках нейкага пахмурнага настрою. Прачытаўшы яго ўважліва, я ўсё ж такі вырашила яго падрыхтаваць. Колас напісаў яго да рэвалюцыі, ён належыць таму часу, і мне раптам захацелася прачытаць сучасны верш, прысвечаны Якубу Коласу. (Дарэчы, у праграме ніводнага верша, прысвечанага яму, не было). І я, не кажучы выкладчыкам, вырашила знайсці яго сама. Але дзе? Шукаць у кнігах іншых паэтаў вельмі доўга. Дый ці знайду? А назаўтра я павінна яго прачытаць. І раптам у мяне нарадзілася думка: а што, калі напісаць самой?...» Праз шмат гадоў, прыгадаўшы ў апошні момент пра дзень нараджэння настаўніка Фёдара Фёдаравіча Цудзілы і паспейшы на яго з лепшай сяброўкай-аднакласніцай Раісай Ганчарык, таксама вядомай сёння жанчынай у кніжным свеце, Яўгенія Янішчыц неверагодна ўзрушилася, па ўспамінах сяброўкі, калі настаўнік падчас балівання раптам пачаў чытаць на памяць дзіцячыя вершы і Жэні, і іншых сваіх колішніх вучняў...

Жэнай яе напрацягу ўсяго жыцця называлі землякі — і жыхары Парэчча, і Мерчыцаў.

Прыгадвалі, што калі славутая зямлячка наведвала матчыну хату, складвалася ва ўсіх уражанне, быццам не было яе тут усяго тыдзень, быццам ад'язджала яна не далей, чым у Лунінец ці Целяханы...

Якія падзеі, уражанні дзіцячага светаўспрымання засталіся за старонкамі дзённікаў? Аднакласніца прыгадвае: «Ля нашай школы быў невялічкі лужок, дзе, асабліва пасля першых замаразкаў, мы на пераменах любілі пакатацца на лёдзе. Лёд быў тонкі, і мы аднойчы ў напаўзамерзлую лужыну праваліліся. Што рабіць? Пайшлі да Жэні, пакуль бацькі на працы, запелі на печку грэцца. Сядзім, сушымся. Раптам Жэні кажа: «Рая, пайшлі на могілкі! А раптам ён (на вёсцы надоечы памёр мужчына) прачніўся? Не можа ж быць, каб чалавек памёр — і ўсё. Пайшлі, паглядзім!» А на вуліцы вецер, сцюдзёна, і мы, нацягнуўшы бацькоўскія ватоўкі да пятак, ідзём на могілкі... Дзеци,

здавалася б, адкуль што нараджаеца ў галаве? Ходзім ад адной магілкі да другой, а Жэні ўсё імкненцца зразумець, як так — чалавек вось ёсць, а вось няма яго...»

Калі ў вёску Парэчча прыйшла жудасная вестка аб самагубстве Яўгеніі Янішчыц, настаўнікі, колішнія сябры чакалі пэўны час, што мінскія літаратары, сябры паэткі, літаратуразнаўцы распачнуць працу па захаванні матэрыяльнай памяці пра яе, абавязкова звернуцца і да парэчанцаў. Але час ішоў і, урэшце Антаніна Сідарук прыйшла да Цудзілы з рашэннем: буду збіраць сама, бо Янішчыц — тутэйшая, парэчанская, і малая радзіма ў адказе за гэту справу.

У старых газетах, што валяліся на гарышчах, вучні па закліку Антаніны Паўлаўны пачалі адшукваць ніzkі вершаў Яўгеніі Янішчыц, артыкулы, дзе ўзгадвалася яе прозвішча, неслі ў школу. У хуткім часе знайшлося і нечаканае — сыштак з юнацкімі вершамі паэткі.

...Бывай, бывай, да новай стрэчы.
Не трэба, мілы, сумаваць.
Лепш паглядзі — дзвосны вечар,
І не хапае слоў сказаць
Аб прыгажосці дзіўнай гэтай,
Аб новых сцежках на снягу...
Ты не лічы мяне паэтам —
Не быць ім проста не магу.

Антаніна Паўлаўна заўважыла, што з вялікай цікаласцю падчас літаратурных заняткаў яе школьнікі звяртаюцца не да дасканалых, а менавіта да гэтых вучнёўскіх няправільных радкоў, нібыта спрабуючы зразумець — у чым тут загадка, як становіцца паэтам звычайная старшакласніца? І настаўніца зразумела: не столькі для гасцей з сталіцы, што існуюць у насычанай падзеямі культуралагічнай рэчаіснасці, колькі для мясцовых падлеткаў неабходны будучы музей.

Вясковая дзяўчынка ўзрастала сярод штодзённых клопатаў і цяжкой сялянскай працы, ёй не даводзілася рабіцца сведкай бацькоўскіх спрэчак аб «чыстым мастацтве», як гэта ўласціва дзесяцям з сем'яў гарадской багемы. Але на дзіве глыбокія думкі захаваў у сабе дзённік 15-гадовай паэткі, душэўнай сталаасцю ж патыхаюць і яе лісты да Васіля Жуковіча, іншых паэтаў, якім Жэнія начала дасыласць свае паэтычныя вопыты. Пісала па-дзіцячаму, несур'ёзна нават да гэтай справы і ставячыся, пакуль не з'явіўся ў «Палескай праўдзе» напісаны сямікласніцай верш «Голуб». У школе гэта стала сенсацыяй, на дзяўчынку паглядзелі іншымі вачыма, і Жэнія раптам змянілася ў кароткі тэрмін: паскорана начало развівацца яе духоўнае жыццё, кожную вольную хвіліну яна пісала, хаця вольных хвілін быццам было няшмат, бо Янішчыц была яшчэ і вялікай аматаркай школьнай самадзейнасці. Але... Раіса Ганчарык прыгадвае, як «калі ўвечары прыходзілі дадому — яна жыла да школы бліжэй, чым я, і мы часта заходзілі да яе, — Жэнія, нават не пераапранаючыся, сядала за стол; па дарозе ў яе з'яўляліся нейкія думкі, яна іх занатоўвала...» Ужо ў старэйшых класах яна начала ліставацца са знакамітымі пісьменнікамі, асабліва з Нілам Гілевічам — і тых падкупала нявыдуманасць Жэнінага светаўспрымання, тонкасць, натуральнасць яе дзяўчоных меркаванняў.

...Антаніна Сідарук прыклала вялікія намаганні, каб сабраць колішнія лісты, падключыць літаратараў да пошуку. Знайшлося 55 вершаў, напісаных у школе, нікому раней незядомых;

не раз і не два ездзіла да маці паэткі, знаходзячы слова, каб пераканаць забітую нечаканым горам старую развітацца з той ці іншай дарагой ёй рэччу, што засталася пасля дачкі. У цяперашнім музеі — атэстат і дыплом паэткі, медаль лаўрэата Дзяржаўнай прэмii, стос рэдкіх фотаздымкаў. У першыя гады пасля трагедыі людзі недасведчаныя літаральна раскідалі архіў Янішчыц, не ўсведамляючы яго вартасць. Скажам, школын атэстат Жэні цудам угледзелі сярод старых папер, якія яе брат збіраўся паліць разам са смеццем. Тры гады цягнулася вырашэнне пытання: дзе, якім быць музею і ці быць яму наогул? Пакуль спрачаліся раённыя ўлады, Антаніна Паўлаўна даўно для сябе вырашила: месца музея — толькі ў школе, толькі тут можна наблізіць па-сапраўднаму пажоўкыя паперы да вучняў. Тут ён урачыста і адчыніўся пяць гадоў таму, калі магла б святкаваць сваё нараджэнне Ясільдзянка. Паэтка, зорка якой аднолькава роўна зязла ў небе над палескай вёскай і сярод аблокаў над нью-йоркскім хмарачосамі.

Як жывеца без мяне,
Сонейка-крылацейка?
А ў палескай старане
Кожны сокал — брацейка.

Назірала мех грахой
Ды ў расу абулася.
Колькі зведала шляхой —
Гэтак мне не чулася.

...Добры вечар, землякі!
Добры вечар, зелена!
Тут пазвоńваюць вякі,
Нібы мак даспелены.

Паўнагрудая кума
Празвініць абцасамі.
Тут прыдуман нездарма
Танец с выхілясамі:

Рукавочкам — да руکі,
Пасяком — да пояса.
З вамі разам, землякі,
І ў зямлі не боязна!

